

Rozdział I

Przyczyny, rozmiary i skutki przestępczości gospodarczej – refleksje ogólne

§ 1. Uwagi ogólne

Pojęcie „przestępstwo gospodarcze” stanowi zbiorcze i umowne nazwanie kategorii, głównie pozakodeksowych, przepisów karnych określających czyny zabronione mające związek z obrotem gospodarczym. Cechą, która pozwala na wyodrębnienie tych przestępstw, jest wspólny przedmiot ochrony odnoszący się do rodzaju zachowań przestępczych wskazanych w przepisach karnych, dotyczący podstaw prawidłowego funkcjonowania obrotu gospodarczego. Przedmiotowe kryterium określa i wskazuje m.in. charakterystyczne cechy ustawowego źródła zarówno przestępstw gospodarczych, jak i związanych z nimi elementów karygodnego zachowania się sprawcy dopuszczającego się ich popełnienia. Cechy te i okoliczności popełniania tych przestępstw pozwalają na wysnucie tezy, iż wszelkie przestępstwa gospodarcze charakteryzują się jednorodnością i wspólnymi specyficznymi formalnymi znamionami, które odróżniają je od innych rodzajów przestępstw¹. Naturalną podstawę tych podobieństw determinuje natomiast szczególny charakter obrotu gospodarczego. Jako zespół złożonych czynności opiera się on na zasadach i przepisach, których celem jest regulacja działalności kształtującej określone dobra ekonomiczne. Normy te, stanowiące podstawę obrotu gospodarczego, charakteryzują się odmiennymi cechami niż normy materialnego prawa karnego, które w swych znamionach ujmują zakazyokreślonego zachowania pod groźbą odpowiedzialności karnej. Przestępstwa gospodarcze stanowią natomiast

¹ Por. B. Hołyst, O realną ocenę, s. 836.

struktury łączące dwie prawie przeciwne, aczkolwiek niewykluczające się, koncepcje działania społeczeństwa. Powyższa „synteza” sprzeczności ma zastosowanie nie tylko na etapie kryminalizacji określonej działalności gospodarczej, ale również przy dokonywaniu wykładni obowiązujących przepisów karnych oraz przy stwierdzeniu popełnienia przestępstwa gospodarczego. Przestępstwa gospodarcze związane z gospodarką wolnorynkową determinowane są przez zachowania, których społeczne niebezpieczeństwo nie jest mniejsze niż w przypadku innych przestępstw². Powodów istnienia tego zjawiska jest wiele, niektóre z nich posiadają obiektywną istotę i nie mogą zostać wyeliminowane³. Dzięki temu można wskazać i podkreślić w tym zakresie przede wszystkim niedoskonałości, które można usunąć. Wadliwe funkcjonowanie każdego systemu prawnego, w tym również obecnie obowiązującego prawa karnego gospodarczego, jest spowodowane kilkoma czynnikami. Zalicza się do nich błędną normę prawną, niedostatek świadomości adresatów, do których jest kierowana, oraz nieprawidłowe funkcjonowanie instytucji wymiaru sprawiedliwości⁴. Rozważenie każdej ze wskazanych norm nieprawidłowego funkcjonowania prawa karnego gospodarczego wymaga w pierwszej kolejności analizy podstaw odpowiedzialności karnej, jaką może ponieść osoba za przestępstwa gospodarcze. Stąd też konieczne jest porównanie konkretnych przestępstw gospodarczych z ogólnymi zasadami prawa karnego. Potrzeba ta wynika z braku pogłębionej i rzeczowej dyskusji na temat przestępstw gospodarczych występujących w Polsce. Jak słusznie wskazała O. Górniok, jest ona „kamieniem probierczym” dla całego obowiązującego systemu prawa karnego⁵. Tymczasem zauważalny jest obecnie w tym zakresie istotny niedostatek badań teoretycznych odnoszących się do podstaw odpowiedzialności karnej w gospodarce⁶. Charakter działalności gospodarczej powoduje, iż domena ta stanowi jedno z najtrudniejszych zadań legislacyjnych. Należy dodać, że wymaga ono uwzględnienia nie tylko reguł z zakresu stosunków gospodarczych, ale także specjalistycznej wiedzy z zakresu polityki kryminalnej oraz kryminologii. Efektem prawidłowej kryminalizacji zachowania gospodarczego jest jednak prawie zawsze przepis prawnokarny o wyjątkowo złożonym charakterze. W konsekwencji prawidłowe jego stosowanie wymaga szerokiej wiedzy spoza obszaru prawa karnego, w tym także z zakresu praktycznych elementów obrotu gospodarczego. Przede wszystkim wymagane jest prawidłowe ujęcie ogólnych reguł odpowiedzialności karnej. Jest to główny i najważniejszy etap definiowania przepisu karnego określającego przestępstwo gospodarcze, ponieważ pozwala on na jego właściwe i umiejętne zastosowanie. Stwierdzenie popełnienia określonego przestępstwa gospodarczego często ogranicza się jedynie do wskazania prawnokarnej kwalifikacji zachowania się sprawcy, czyli w rzeczywistości do aktu subsumcji. Pomija się tutaj jednak wiele okoliczności wynikających z faktu, iż z zasady działalność gospodarcza nie daje się ująć w jednozdaniowe przepisy karne.

² G. Grabarczyk, *Przestępczość gospodarcza*, s. 11.

³ Jak słusznie wskazuje D. Czura-Kalinowska, „życie gospodarcze jest dziedziną bodaj najtrudniejszą do penalizacji kodeksowej”, zob. D. Czura-Kalinowska, *Odpowiedzialność karna*, s. 80.

⁴ Por. D. Czajka, *Przestępstwa menedżerskie*, s. 8–9.

⁵ Por. O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza*, 1994, s. 199.

⁶ E. Szwedek, *Z problematyki*, s. 295.

Wskazana problematyka odnosi się nie tylko do ustanawiania przepisów karnych, ale także do ich stosowania. W wyniku tego dochodzi do stosowania kwalifikacji prawno-karnej uproszczonej, która oparta jest na wielorakich domniemaniach faktycznych i prawnych, często charakteryzujących się nieprawidłowościami lub też bezpodstawnymi. Omawiane zjawisko, niezależnie od tego, czy w teorii czy w praktyce, może prowadzić bezpośrednio do naruszenia np. zasady *nullum crimen sine lege*. Ograniczenie stwierdzenia popełnienia przestępstwa tylko do aktu subsumcji oparte jest na wadliwym nawyku organów wymiaru sprawiedliwości, który wynika z faktu, iż w większości przestępstw regułą stanowi sytuacja, w której zachowanie sprawcy dokonującego określonego czynu zabronionego cechuje jednocześnie bezprawność, zawinienie oraz społeczna szkodliwość w stopniu większym niż znikoma. W przypadku przestępstw gospodarczych powyższe domniemanie jest w istocie bezpodstawne. Natura działalności gospodarczej polega na uznaniu, iż z reguły zachowania o charakterze gospodarczym są legalne i społecznie pożyteczne. Przyjęcie innego założenia prowadziłoby do naruszenia zasad działalności gospodarczej oraz zasady prawa karnego, np. zasady domniemania niewinności. Między innymi dokonanie oceny szkód finansowych dla osób indywidualnych lub określenie ich w odniesieniu do innego miernika, międzynarodowego czy społecznego, jest bardzo trudne w oparciu o racjonalne kryteria. Jeżeli natomiast przestępstwa gospodarcze w całej gospodarce lub w pewnych jej sektorach nabierają wielkiej wagi, wzrastając do 20, 30 czy więcej procent wszelkich działań ekonomicznych, stają się przedmiotem niejako ekonomicznej i społecznej legislacji. W konsekwencji – stosownie do systemów i instytucji gospodarczych oraz charakteryzujących je procesów – cechy te składają się na stworzenie zjawiska zwanego dziś przestępczością gospodarczą. Właśnie te cechy, charakteryzujące się trwałością, uzasadniają wyodrębnienie struktury przestępczości gospodarczej w ramach całego zjawiska, jakie stanowi ogólnie przestępczość. Według O. Górniok ten charakter cechujący się trwałością opiera się w istocie na zależności między warunkami i sposobem gospodarowania w danej społeczności a kryminalizacją występujących w niej indywidualnych zachowań gospodarczych. Zależność tę odnaleźć można już w prymitywnych formach gospodarowania. Przykładowo, niegdyś, aby gospodarka pasterska mogła funkcjonować, w związku z zagrożeniem ubytkiem terenów wypasu i łąwów wprowadzono kary za próby budowy stałych siedzib czy też porzucanie namiotów. Karano również tych, którzy niszczyli lub pożytkowali rośliny lub zwierzęta w sposób inny niż potrzebny do funkcjonowania grupy⁷. Wraz z formowaniem się organizacji państwowych na kształt i rozmiar przestępczości gospodarczej zaczęły mieć wpływ formy i stopień ingerowania państwa w działalność gospodarczą. W Polsce po 1989 r. nastąpił ponadto rozwój przestępczości określanej jako „czarny rynek”⁸. Sprzyjały temu zarówno przekształcenia własnościowe, jak i rozwój systemu bankowego oraz giełdowego. Na jego kształtowanie miał również wpływ wzrost wymiany towarowej z zagranicą oraz powstawanie przedsiębiorstw odnoszących się do sektora prywatnego. Proces przemian gospodarczych w połączeniu z niejednorodnym i niespójnym prawem powodował wzrost przestępczości nie tylko zorganizowanej, ale również

⁷ Por. O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza*, 1994, s. 15–16.

⁸ H. Fedewicz, P. Kisiel, *Przestępczość gospodarcza*, s. 13–24

gospodarczej. Przemiany te spowodowały powstanie tysięcy prywatnych podmiotów gospodarczych, których właściciele stali się potencjalnymi ofiarami przestępstw, przede wszystkim popełnianych przez zorganizowane grupy przestępcze. Przestępstwa kryminalne, np. wymuszenia rozbójnicze, dotknęły wielu przedsiębiorców. Właściciele przedsiębiorstw prywatnych, w szczególności tych osadzonych w gospodarce nieformalnej, nie byli zainteresowani informowaniem Policji o zagrożeniach, które się pojawiały⁹. Do czynników, które miały wpływ na kształtowanie się przestępczości zorganizowanej, zaliczyć można również złagodzenie wymogów w zakresie międzynarodowego ruchu turystycznego oraz kształtowanie się nowego systemu wartości. Idea bogacenia się i gromadzenia aktywów w dobie przemian ustrojowych w Polsce miała wielu zwolenników. Zjawisku temu towarzyszyła chciwość oraz zawiść. Ponadto brak zaufania części społeczeństwa do organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości spowodował pewną pobłażliwość dla zasad charakteryzujących i kształtujących świat przestępczy¹⁰. Można zatem domniemywać, że w najbliższej przyszłości na rozwój szarej strefy zarówno w Polsce, jak i na świecie będą miały wpływ przede wszystkim przestępstwa związane z wyłudzeniem podatku akcyzowego, a ponadto m.in. przemyt towarów, piractwo przemysłowe czy wyłudzenie zwrotu podatku VAT¹¹. Dlatego też pospolita przestępczość będzie musiała funkcjonować w symbiozie zarówno z procedurą prania brudnych pieniędzy pochodzących z tej właśnie szarej strefy, jak i przestępczością korupcyjną. Wielkość tego zjawiska będzie natomiast zależna od przepisów prawa określających wysokość stawek podatkowych, celnych czy kosztów pracy. Stąd też słusznie zauważa się w literaturze zagadnienia, że zorganizowane grupy przestępcze będą powstawać tam, gdzie pojawi się możliwość działań przestępczych¹². Niezależnie od powyższych rozważań przy obecnych uwarunkowaniach cywilizacyjnych nie należy również zapominać o roli, jaką odgrywają cyberprzestępcy w kształtowaniu przestępczości gospodarczej. Wymyślają i realizują nowe mechanizmy ataku pozwalające na łamanie obecnie istniejących zabezpieczeń. W przyszłości cyberprzestępcy najprawdopodobniej skupią się na oprogramowaniu przejmującym urządzenia służące do autoryzacji¹³. Jednocześnie złośliwe oprogramowanie, będące tylko jednym z elementów funkcjonowania cyberprzestępczości, uważane jest aktualnie za jedno z najistotniejszych zagrożeń dla „elektronicznej” działalności gospodarczej. Stąd też, podsumowując, należy stwierdzić, że przestępczość gospodarcza jest niejako zjawiskiem społecznym uwarunkowanym głównie czynnikami dotyczącymi bezpośrednio społeczeństwa. Jego zamożność, możliwości organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości czy też nowe dokonania technologiczne determinują rozwój tego zjawiska, charakteryzującego się jednocześnie ewolucją i możliwością zmian asymetrycznie do rozwoju społeczeństwa, jego potrzeb czy też zapotrzebowania na nowe, często niszowe usługi.

⁹ Z. Rau, *Przestępczość zorganizowana*, s. 53–54.

¹⁰ J. Szmyt, *Ocena szarej strefy*, s. 22–23.

¹¹ J. Szmyt, *Ocena szarej strefy*, s. 66.

¹² Z. Rau, *Przestępczość zorganizowana*, s. 140.

¹³ P. Olszar, *Złośliwe oprogramowanie*, s. 307–319.

§ 2. Rozmiary zorganizowanej przestępczości gospodarczej

Prawdziwe rozmiary przestępczości gospodarczej nie są dokładnie znane. Postępowania przygotowawcze związane z przestępczością ekonomiczną są w zdecydowanej większości przypadków wszczynane nie w oparciu o doniesienia osób pokrzywdzonych, ale na podstawie informacji własnych (operacyjnych) organów ścigania i kontroli, pozyskiwanych w toku prowadzonych działań. Uwzględnienie przestępczości gospodarczej w statystyce obarczone jest zatem błędem wynikającym z faktu, że rejestracji podlegają jedynie zdarzenia przestępcze odkryte dzięki aktywności organów kontroli oraz organów ścigania, które stanowią tylko fragment, wycinek faktycznej przestępczości ekonomicznej, należy bowiem wziąć pod uwagę, że istnieje tzw. ciemna liczba przestępstw – czyli tych faktycznie popełnionych, lecz nieujętych w statystykach kryminalnych, ponieważ nie zostały ujawnione przez organy ścigania – zatem rzeczywiste rozmiary przestępczości ekonomicznej/gospodarczej nie są znane i w tym zakresie można się opierać wyłącznie na szacunkach i przypuszczeniach¹⁴.

Dane dotyczące zorganizowanych grup przestępczych pozostających w zainteresowaniu służb prowadzących aktywne działania operacyjno-procesowe za 2014 r. przedstawiały się następująco (różnice wynikają z ustawowego zakresu zadań poszczególnych służb): Policja prowadziła rozpoznanie w stosunku do 920 grup o różnym profilu (ekonomiczne – 388, kryminalne, narkotykowe, multiprzestępcze – 532); Straż Graniczna (dalej: SG) prowadziła rozpoznanie 293 tego rodzaju grup (ekonomiczne – 145, kryminalne – 94, narkotykowe – 36, multiprzestępcze – 18); Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego rozpracowywała 187 grup (ekonomiczne – 179, narkotykowe – 4, multiprzestępcze – 4), a Żandarmeria Wojskowa – 24¹⁵.

Grupy przestępcze o charakterze ekonomicznym w 2014 r. stanowiły najwyższy odsetek wśród kategorii grup pozostających w polu zainteresowania Policji, SG i ABW. Zgodnie z danymi CBŚP stanowiły one 42% ogółu grup przestępczych, którymi w tym czasie interesowała się Policja, według danych SG było to około 50% grup, a według szacunków ABW – 96% grup. W tym obszarze działały również wszystkie grupy pozostające w zainteresowaniu Żandarmerii Wojskowej¹⁶.

Dane statystyczne obrazujące skalę zjawiska przestępczości kryminalnej i gospodarczej za lata 2010–2015 zaprezentowano w tabeli Nr 1.

¹⁴ Program przeciwdziałania i zwalczania, s. 7.

¹⁵ *Ibidem*, s. 9.

¹⁶ *Ibidem*.

Tabela Nr 1
Statystyka przestępstw kryminalnych i gospodarczych w Polsce
w latach 2010–2015

Rok	Przestępstwa kryminalne		Przestępstwa gospodarcze	
	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone
2015	559 234	522 561	102 886	167 733
2014	599 534	594 318	98 838	161 210
2013	663 052	730 226	95 353	159 553
2012	663 285	781 340	82 382	141 483
2011	684 000	794 102	75 842	151 655
2010	681 532	778 905	73 371	154 341

Źródło: Platforma Policja.pl, <http://statystyka.policja.pl/st/ogolne-statystyki/47682>, Postępowania-wszczęte-przestępstwa-stwierdzone-i-wykrywalnosc-w-latach-1999-2015.html (dostęp: 20.3.2017 r.).

Dane zawarte w powyższej tabeli pokazują trendy, które obecnie determinują ewolucję przestępczości gospodarczej/ekonomicznej w Polsce na przestrzeni ostatnich pięciu lat. Możemy zaobserwować tendencję spadkową w obszarze przestępstw kryminalnych, zarówno w obszarze postępowań wszczętych, jak i przestępstw stwierdzonych. Ostatnie lata niosą ze sobą wyraźną tendencję wzrostową liczby przestępstw gospodarczych, nie tylko postępowań wszczętych, lecz także przestępstw stwierdzonych. Spowodowane jest to faktem, iż przestępczość typowo kryminalna przestała się opłacać. Ryzyko wpadki i możliwość wieloletnich wyroków są zbyt duże. Ponadto Policja wypracowała precyzyjne metody i zaczęła skutecznie eliminować pospolitą przestępczość kryminalną. Dlatego przestępcy skupili swoją aktywność na mało spektakularnych polach działalności, wybrali przestępczość gospodarczą przynoszącą nieosiągalne dla nich wcześniej dochody, a zarezerwowaną pierwotnie dla białych kołnierzyków. Zorganizowana przestępczość gospodarcza generuje aktualnie największe straty dla Skarbu Państwa, co zostało potwierdzone w Krajowym programie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości zorganizowanej na lata 2012–2016¹⁷.

Zorganizowana przestępczość gospodarcza, określana również mianem przestępczości ekonomicznej, nie tylko generuje straty w przychodach Skarbu Państwa, ale również destrukcyjnie wpływa na wszystkie gałęzie gospodarki. Zaniżanie kosztów prowadzenia działalności gospodarczej przez podmioty gospodarcze działające z naruszeniem prawa przyczynia się do spadku konkurencyjności i ma bezpośredni wpływ na zmniejszanie dochodów firm stosujących się do obowiązujących norm prawnych. Istnienie podmiotów gospodarczych funkcjonujących w szarej strefie, dopuszczających

¹⁷ Krajowy program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości zorganizowanej na lata 2012–2016, s. 24.

się przestępstw ekonomicznych, jest nie tyle uciążliwe dla sfery bezpieczeństwa i porządku publicznego, ile przede wszystkim znacząco przyczynia się do dekompozycji systemu finansów państwa. Sprawcy przestępczości ekonomicznej, zajmując się tego typu procederem, cały czas dostosowują metody działania do zmieniającej się sytuacji ekonomicznej oraz przepisów prawa krajowego i wspólnotowego. Na bieżąco wykorzystują istniejące regulacje oraz luki prawne. Przestępcy dopasowują profil prowadzonej działalności do zmiennych warunków administracyjno-gospodarczych i co za tym idzie nowych wyzwań. Taka dynamika zmian stanowi wyzwanie dla wymiaru sprawiedliwości oraz organów ścigania, które na bieżąco aktualizują wiedzę o przestępczości ekonomicznej. Tym samym zagrożenie umocnienia się zorganizowanych struktur przestępczych w państwie jest w miarę skutecznie niwelowane. Niemniej jednak struktury przestępczości ekonomicznej wykorzystują swoistą inercję organów ścigania, a to sprowadza zagrożenie bezradności instytucji państwowych względem struktur przestępczych w kraju. Tendencja spadkowa przestępstw typowo kryminalnych wynika przede wszystkim z faktu, iż przestępstwa gospodarcze umożliwiają osiągnięcie zdecydowanie większych zysków. Są one również trudniejsze do wykrycia, a także skala odpowiedzialności przestępców jest mniejsza niż za delikty kryminalne. Istotne znaczenie mają w tym przypadku również konsekwencje prawnokarne grożące osobom biorącym udział w tym procederze, jeżeli zostanie zastosowany wobec nich kodeks karny skarbowy. W przypadku przestępczości paliwowej możliwa jest kwalifikacja obejmująca zachowania sprawcy, zdefiniowane zarówno w Kodeksie karnym, jak i Kodeksie karnym skarbowym. W przypadku wystawienia fikcyjnej faktury VAT dotyczącej obrotu paliwami lub ich komponentami zachowanie sprawcy zostało stypizowane w art. 271 § 1 KK, natomiast wystawienie faktury nierzetelnej w art. 62 § 2 KKS. Przedłożenie fikcyjnej faktury VAT w urzędzie skarbowym w celu rozliczenia podatku i uzyskania jego zwrotu wyczerpuje znamiona oszustwa na szkodę Skarbu Państwa i zostało stypizowane art. 286 § 1 KK, natomiast w przypadku przedłożenia nierzetelnej faktury VAT wyczerpuje znamiona art. 76 KKS.

W przypadku zastosowania kwalifikacji z Kodeksu karnego skarbowego niższa jest represyjność oraz znacznie krótsze terminy przedawnienia karalności. Przyjęcie kwalifikacji z Kodeksu karnego skarbowego daje możliwość zorganizowanej przestępczości minimalizowania konsekwencji prawnych za popełnione czyny.

Problematyka prawnokarnej oceny czynów popełnionych w związku z przestępczością, zwłaszcza podatkową, budzi kontrowersje zarówno w doktrynie, jak i w praktyce. Brak precyzyjnej linii orzeczniczej¹⁸ powoduje swoisty chaos w przyjmowaniu właściwej kwalifikacji prawnej, co ewidentnie sprzyja środowiskom przestępczym.

¹⁸ J. Więckowski, Wybrane problemy kwalifikacji czynów, s. 103–145. Środowiska prawnicze są podzielone na zwolenników kwalifikowania omawianych zachowań sprawczych zarówno z KKS, jak i z KK. Istnieje również liczna grupa zwolenników skłonnych do przyjęcia konstrukcji idealnego zbiegu przestępstw zdefiniowaną w art. 8 § 1 KKS.

Rozdział II

Pojęcie, symptomy i cechy przestępczości gospodarczej

§ 1. Uwagi ogólne

Termin „przestępczość gospodarcza” od lat 30. XX w. funkcjonuje w przestrzeni publicznej w wielu krajach świata. Pozostaje również w sferze stałego zainteresowania badawczego środowisk naukowych, m.in. z zakresu prawa, kryminologii, kryminalistyki i ekonomii¹. Prowadzone badania realizowane są głównie w aspektach teoretycznym, praktycznym oraz ilościowym. Aspekt teoretyczny umożliwi zrozumienie i wyjaśnienie procesów zachodzących w badanym obszarze, natomiast aspekt praktyczny skutkuje uzyskaniem narzędzi prawnych ułatwiających zwalczanie przestępstw gospodarczych i kontrolę zagrożonych dziedzin gospodarki. Aspekt ilościowy dotyczy wszelkich statystyk publicznych, takich jak np. statystyka policyjna. Gromadzone, a następnie przetwarzane dane statystyczne umożliwiają precyzyjne i dokładne przesłedzenie badanego zjawiska w określonym systemie i są przydatne do opracowania prognoz.

Czyny o podłożu kryminogennym godzące w wymianę handlową i gospodarkę pojawiały się równolegle z rozwojem ludzkości oraz powstaniem pierwszych organizmów państwowych administrowanych i zarządzanych przez określony system władzy. W zależności od kształtujących się systemów oraz instytucji gospodarczych niektóre cechy zjawiska, które dziś nazywamy przestępczością gospodarczą, znane są od wielu wieków, a nawet tysiącleci.

¹ A. Baładynowicz, System kontroli przestępczości, s. 7–35.

Już w Kodeksie Hammurabiego² wyznaczono procedurę postępowania sądowego oraz wymieniono przestępstwa i grożące za nie sankcje karne. Blisko połowa z 282 paragrafów Kodeksu³ poświęcona została problemom handlowym, kredytom, umowom, odpowiedzialności z tytułu wynagrodzenia za szkody. Uwzględniono rozstrzygnięcia dotyczące ustalania podstawowych cen towarów i usług. Ustanowienie jednolitych norm, spisanie panujących zwyczajów i praw w intencji prawodawcy miało ułatwić rozwój społeczno-gospodarczy Mezopotamii. Zatem już na etapie powstawania pierwszych miast-państw zaczęły się pojawiać nadużycia w wymianie handlowej oraz negatywne zachowania w rozdysponowywaniu środków materialnych i finansowych mających na celu budowę potęgi gospodarczej i militarnej organizmu państwowego.

Wraz z postępem cywilizacyjnym i powstawaniem nowych systemów gospodarczych, zwłaszcza w czasach republiki, a następnie Cesarstwa Rzymskiego, niektóre gałęzie gospodarki obciążone zostały szczególnie wysokim ryzykiem i stopniem kryminogenności. W literaturze jako najbardziej kryminogenne wymieniane są m.in. środki płatnicze w formie kruszców, które były „pogarszane”, „puste”, „psute”, czy też system celno-podatkowy oraz handel. Znacznie wzrósł stopień kryminogenności w budownictwie, przetwórstwie surowców naturalnych (materiałów budowlanych) czy produktów rolnych (fałszowanie wina i oliwy)⁴.

Za prorocze w zakresie odpowiedzialności karnej oraz specyfiki przestępstw gospodarczych popełnianych w XX i XXI w. (z niewielkimi modyfikacjami) należy uznać tezy głoszone już w XVI w. przez *Erazma z Rotterdamu*⁵, który pisał: „Tego, kto grosz kradnie, śmiercią karzą. Tego, kto przywłaszcza publiczne pieniądze lub przysparza sobie drogą monopoli, lichwy czy innymi nieuczciwymi sposobami o wiele wyższe korzyści, współobywatele darzą wysokim szacunkiem. Kto zada drugiemu truciznę będzie skazany za zbrodnię trucicielstwa, ale ten kto zepsutym winem lub olejem truje całe społeczeństwa, pozostaje na wolności”⁶.

Nadużycia finansowe, zjawisko afer, patologiczne zachowania w obrocie gospodarczym o podłożu kryminogennym znane były również w życiu społeczno-ekonomicznym Polski. Działania ukierunkowane na budowę podstaw gospodarczych odradzającego się państwa polskiego w 1918 r. od samego początku narażone były na szereg niebezpieczeństw noszących znamiona przestępstw godzących w gospodarkę. Odziedziczony po zaborcach system prawny, początkowy brak sprawnych organów władzy lub ich słabość skutkowały szerzeniem się na wielką skalę przestępstw skierowanych przeciwko przedsiębiorcom ekonomicznym, podejmowanych zarówno przez państwo, jak i przedsiębiorców prywatnych. Do największych czy raczej najbardziej spektakularnych należy

² Babiloński zbiór praw zredagowany i spisany w XVIII w. p.n.e. za panowania króla Hammurabiego, władcy Babilonu.

³ Kodeks Hammurabiego, przekład *M. Stępień*.

⁴ *O. Górniok, Przestępczość gospodarcza*, 1994, s. 26–27.

⁵ Żył i tworzył w latach 1466–1536. Niderlandzki filozof, jeden z czołowych humanistów renesansu, duchowny i myśliciel chrześcijański. Głosił, że człowiek z natury jest dobry, a zło pochodzi z niewiedzy.

⁶ Za *O. Górniok, Przestępczość gospodarcza*, 1994, s. 21–22.

zaliczyć afery: dojlidzką, żyrardowską, Frankopolu, porozumień kartelowych⁷. Czynnów tych dopuszczali się urzędnicy państwowi, samorządowi oraz związani z nimi przedsiębiorcy lub handlowcy (kupcy)⁸. Charakter przestępstw w istotny sposób zagrażał podstawom bezpieczeństwa państwa. Aby skutecznie zniechęcić lub odstraszyć osoby czerpiące nienależne korzyści majątkowe, wprowadzono ustawę z 18.3.1921 r. o zwalczaniu przestępstw z chęci zysku, popełnionych przez urzędników⁹. Zgodnie z postanowieniami art. 1 i 2 tej ustawy urzędnikowi winnemu popełnienia przestępstwa kradzieży lub przywłaszczenia powierzonego mu mienia państwowego, oszustwa czy też przestępstw natury korupcyjnej, popełnionych w związku z czynnościami służbowymi lub urzędowymi, groziła kara śmierci przez rozstrzelanie.

Po zmianie ustroju praktycznie przez cały okres PRL zjawisko nadużyć gospodarczych istniało bez mała w każdej dziedzinie gospodarki. Uczestnikami tego procederu byli ludzie władzy, od decydentów partyjno-państwowych, dyrektorów zakładów pracy, kierowników różnego szczebla, prezesów spółdzielni począwszy, a na niezwiązanych z establishmentem partyjnym, prostych, szeregowych obywatelach skończywszy. Sprawującym władzę zajmowane stanowiska umożliwiały załatwianie spraw znacząco zwiększających ich stan posiadania, co niejednokrotnie prowadziło do pogwałcenia reguł prawnych. Dla zwykłych natomiast obywateli, mniej lub bardziej świadomych faktu, że dopuszczają się łamania prawa, stanowiło możliwość dodatkowego przychodu, a co za tym idzie zapewnienia podstaw egzystencji lub podniesienia standardu życia ich rodzinom. Swoista symbioza władzy, świata przestępczego i społeczeństwa sprawiła, że przez wiele lat nadużyć gospodarczych nie udało się wyeliminować. Możliwość czerpania zysku z tego typu działalności zapewne była przyczyną braku skutecznych programów oraz regulacji prawnych umożliwiających efektywne jej zwalczanie oraz zapobieganie. Stąd tzw. drugi obieg gospodarczy, handel dewizami, spekulacja na rynku żywności, przemyt dóbr niedostępnych w oficjalnym obrocie gospodarczym. Potwierdzają to m.in. afery: mięsna, garbarska, „Żelazo”, „Zalew”¹⁰. Zapewne ze względów polityczno-doktrynalnych w nomenklaturze stosowanej przez władze Polski Ludowej uczestników tych zdarzeń przestępczych określano mianem aferzystów, a nie adekwatnie do poziomu funkcjonowania i zorganizowania jako przedstawiciele zorganizowanych grup przestępczych.

⁷ Zob. S. Koper, Afery i skandale; P. Waingertner, Polskie grzechy; A. Miodowski, Przewłaszczenia dóbr. Spośród innych głośniejszych spraw aferalnych można wymienić oskarżenie w 1927 r. *Wojciecha Korfanteo*, ówczesnego przywódcy chadecji, o korzystanie z finansowego wsparcia niemieckiego przemysłu i malwersacje podatkowe. W 1932 r. minister przemysłu i handlu, gen. *Ferdynand Zarzycki*, zarzucił czołowym przedstawicielom ówczesnej elity politycznej i gospodarczej, tj. księciu *Januszowi Radziwiłłowi*, hrabiemu *Antoniemu Potockiemu* oraz byłemu ministrowi przemysłu *Hipolitowi Gliwicowi*, działanie na szkodę polskich interesów w zamian za korzyści materialne otrzymywane od niemieckiego koncernu należącego do *Friedricha Flicka*. Ponadto ministrowi poczt i telegrafów *Bogusławowi Miedzińskiemu* i ministrowi skarbu *Gabrielowi Czechowiczowi* NIK zarzuciła niegospodarność i zakwestionowała wydatki kierowanych przez nich resortów.

⁸ Art. 2 § 1 KH.

⁹ Dz.U. Nr 30, poz. 177.

¹⁰ Szerzej na ten temat zob. *M. Romański*, Afery i nadużycia gospodarcze, s. 123–135.

Przemiany gospodarczo-ustrojowe, które dokonały się w Polsce po 1989 r., stanowiły impuls do powstania zaawansowanych struktur zorganizowanej przestępczości ekonomicznej. Po wieloletnim okresie braku swobody gospodarczej oraz centralnym planowaniu w kluczowych dziedzinach gospodarki wprowadzono gospodarkę wolnorynkową. Otwarcie granic i nieskrępowany przepływ osób umożliwiły import towarów niedostępnych do tego czasu na rynku. Doprowadzono do prywatyzacji podmiotów gospodarczych będących własnością Skarbu Państwa. Ułatwiono swobodę rejestracji działalności gospodarczej.

Demokratyzując życie społeczne, ustawodawca nie zadbał o unormowania prawne lub nie zdążył wyposażyć w niezbędne narzędzia prawne organów powołanych do egzekwowania prawa. Organem wyspecjalizowanym w kompleksowym zwalczaniu przestępczości, w tym gospodarczej, była i pozostaje Policja¹¹. Jednakże, głównie z przyczyn kadrowych, w początkowym okresie Policja okazała się niezdolna do pełnego realizowania postawionych przed nią zadań, zwłaszcza w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej. Wielce symptomatyczne było rozwiązanie w 1990 r. wydziałów do spraw zwalczania przestępczości gospodarczej. Należy jednocześnie podkreślić, że nie powołano analogicznych struktur zwalczających ten proceder. Jest zatem oczywiste, że znacząco przyczyniło się to do nieskrępowanego rozwoju przestępczości gospodarczej. Jednocześnie prowadzona weryfikacja¹² stanu osobowego Policji przejętego po Milicji Obywatelskiej doprowadziła do wydalenia ze służby lub przesunięcia do innych pionów wielu doświadczonych funkcjonariuszy zajmujących się dotychczas zwalczaniem przestępczości gospodarczej. Wskazane wyżej okoliczności bezsprzecznie przyczyniły się do powstania doskonale zorganizowanych grup lub związków przestępczych, wyspecjalizowanych w dokonywaniu przestępstw gospodarczych¹³.

Uwzględniając badania nad motywami przestępstw gospodarczych¹⁴ i przedstawione kwestie ideologiczno-polityczne oraz socjologiczne w odniesieniu do Polski, nie będzie nadużyciem postawienie tezy, że fenomen patologicznych zachowań gospodarczych jest immanentnie związany z funkcjonowaniem państwa jako regulatora i gwaranta określonych rozwiązań prawnoustrojowych. To państwo ze swoimi obywatelami oraz ułomnym systemem prawnym i niewydolnym aparatem administracyjnym jest

¹¹ Ustawa z 6.4.1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1782 ze zm.).

¹² Głównym założeniem weryfikacji było usunięcie ze struktur Policji byłych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, którym zarzucano brak „walorów moralnych i kompetencji”. Służba Bezpieczeństwa była organem wkomponowanym w strukturę Milicji Obywatelskiej, odgrywającym rolę policji politycznej chroniącej władzę PRL. Swoje zadania realizowała poprzez zwalczanie demokratycznej opozycji oraz Kościoła katolickiego. Odpowiadała za inwigilację społeczeństwa polskiego, rozbudowę agentury oraz zabójstwa na tle politycznym. Wykorzystując posiadane doświadczenie oraz wiedzę, wielu negatywnie zweryfikowanych funkcjonariuszy zasiliło szeregi grup przestępczych, w niektórych przypadkach przejmując nad nimi realną kontrolę.

¹³ H. Fedewicz, P. Kisiel, *Przestępczość gospodarcza*, s. 12–20.

¹⁴ E.H. Sutherland, *White Collar Crime*; K. Lindemann, *Gibt es ein eigenes Wirtschaftsstrafrecht?*; O. Górniok, *Prawo gospodarcze*; S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze*; P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej*.

największym nieformalnym czynnikiem o podłożu kryminogennym, inicjującym nieuprawnione zachowania uczestników procesów gospodarczych¹⁵.

§ 2. Przegląd wybranych definicji terminu „przestępczość gospodarcza”

W literaturze przedmiotu brak jest jednolitej legalnej definicji przestępczości gospodarczej, chociaż stanowiła ona i stanowi problem międzynarodowy. W wielu krajach i ośrodkach akademickich podejmowane były i są próby precyzyjnego zdefiniowania tego zjawiska. Pomimo szeroko zakrojonych badań prowadzonych już od lat 30. ubiegłego wieku na całym świecie zbudowanie całościowej, kompletnej definicji terminu „przestępczość gospodarcza” napotyka istotne problemy, mimo że jest on powszechnie stosowany.

Galopujący postęp technologiczny oraz tworzenie nowych aktów prawnych normujących pojawiającą się rzeczywistość, ewoluowanie przestępczości gospodarczej i stopień jej skomplikowania zarówno pod względem przedmiotowym, jak i podmiotowym w istotny sposób zaburzają wysiłki konceptualne nad zbudowaniem powszechnie akceptowanej, niebudzącej sporów i zastrzeżeń, ponadczasowej i uniwersalnej definicji przestępstwa gospodarczego¹⁶. Uwzględniając fakt, że postępu i rozwoju cywilizacyjnego nie sposób powstrzymać, należy uznać, że podejmowane wysiłki w celu zbudowania definicji przestępstwa gospodarczego są raczej twórczym intelektualnym fermentem, który w interesie poszukiwania prawdy obiektywnej powinien trwać.

Odnosząc się do podejmowanych prób zdefiniowania tego terminu, A. Mucha stwierdza wprost „(...) z punktu widzenia konieczności wypracowania jasnej, ściślej i dookreślonej dogmatycznoprawnej koncepcji przestępstwa gospodarczego, definicje te są mało przydatne”¹⁷. Natomiast jego zdaniem odgrywają one najistotniejszą rolę w ułatwianiu zrozumienia przez społeczeństwo i ukazaniu samego zjawiska przestępczości gospodarczej. Ponadto są pomocne w zbudowaniu „(...) obrazu i rozmiaru owej patologii oraz niejako przygotowują społeczny grunt dla działań legislacyjnych mających na celu tworzenie regulacji zapobiegających negatywnym zjawiskom w procesie gospodarowania”¹⁸. Wydaje się, że tak sformułowane poglądy negujące przydatność definicji nie są w pełni uprawnione. Z punktu widzenia dogmatyki prawa w proponowanych definicjach pojawiają się najistotniejsze elementy, tj. opis, systematyzacja oraz ustalenia treści zawartych w nich norm prawnych (wykładnia prawa *sensu largo*), więc oprócz roli poznawczej spełniają istotną funkcję w stanowieniu i stosowaniu prawa.

Na przełomie lat 20. i 30. ubiegłego wieku w dominujących wówczas podstawowych systemach prawnych, tj. anglosaskimi i kontynentalnym, zaczęły funkcjonować terminy: „przestępczość gospodarcza” oraz „prawo karne gospodarcze”. Pośrednio było

¹⁵ E.J. Lampe, *Ogólne problemy*, s. 115.

¹⁶ S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze*, s. 62.

¹⁷ A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego*, s. 81.

¹⁸ *Ibidem*.

to spowodowane tzw. wielkim kryzysem gospodarczym¹⁹. Badając przejawy oraz zakres przestępczości gospodarczej, poszukiwano czynników kryminogennych sprzyjających szerzeniu się tej kategorii przestępczości. Doprowadziło to do wypracowania dwóch konkurencyjnych, krańcowo odmiennych koncepcji postrzegania i definiowania przestępczości gospodarczej, tj. podmiotowej i przedmiotowej. Według koncepcji podmiotowej (amerykańskiej), wprowadzonej do nauki przez *E.H. Sutherlanda*, autora *White Collar Crime*, a następnie rozwijanej w państwach o anglosaskiej kulturze prawniczej, to cechy charakterologiczne, osobowość sprawców oraz ich pozycja społeczna były głównymi czynnikami kryminogennymi sprzyjającymi popełnianiu tej kategorii przestępstw. Definicja dotycząca tzw. przestępczości białych kołnierzyków, zaproponowana przez *E.H. Sutherlanda*, wskazuje, że sprawcami przestępstw gospodarczych są osoby cieszące się poważaniem społecznym, o wysokim statusie społecznym i zawodowym, posiadające specjalistyczne wykształcenie w dziedzinie prawa, ekonomii lub zarządzania. Rozwinięciem tej koncepcji było poszerzenie jej o tzw. *Blue Collar Crime*, czyli przestępczość niebieskich kołnierzyków, do których zaliczono przestępstwa gospodarcze popełniane przez pracowników niższego szczebla na szkodę firm, na których rzecz świadczą pracę, polegające głównie na kradzieży mienia pracodawcy oraz wykorzystaniu informacji powziętych w toku wykonywania czynności zawodowych do celów przestępnych. W amerykańskich opracowaniach kryminologicznych funkcjonuje również pojęcie *corporate crime* (przestępczość korporacyjna), czyli zachowanie korporacji lub pracowników występujących w imieniu osoby prawnej uznawane za część przestępczości białych kołnierzyków, które odnosi się do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zagrożone karą²⁰. Ułomność koncepcji podmiotowej polega na tym, że skupiając się na podmiocie przestępstwa, pomija się sam czyn przestępny, w tym zachowanie sprawcy mające wpływ na stopień zagrożenia dóbr prawem chronionych, od którego uzależniona jest penalizacja i odpowiedzialność karna.

Koncepcja przedmiotowa (kontynentalna) główny nacisk kładła na charakter czynów oraz dóbr naruszonych przestępstwem. Jej prekursorem na gruncie europejskim był *Kurt Lindemann*. Początkowo koncepcja ta była rozwijana głównie przez przedstawicieli nauki niemieckiej. Według *K. Lindemanna* deliktem gospodarczym jest „każde karalne zachowanie się, które skierowane jest przeciwko całości gospodarki albo przeciwko jej funkcjonalnie ważnym gałęziom i urządzeniom”²¹. *K. Lindemann*, podejmując próbę wyodrębnienia dominujących typów przestępstw gospodarczych, zaproponował podział na: przestępstwa przeciwko przedsiębiorcom i papierom wartościowym, przestępstwa przeciwko spółkom handlowym i regułom prawa handlowego,

¹⁹ Największy kryzys gospodarczy w XX w.; dotknął większości krajów (oprócz ZSRR), szalał w latach 1929–1933 i objął praktycznie wszystkie dziedziny gospodarki. Rozpoczął się w USA po panice na giełdzie nowojorskiej na Wall Street 24.10.1929 r. (tzw. czarny czwartek). Gwałtowny spadek ceny praktycznie wszystkich akcji pociągnął za sobą łańcuch bankructw i zwiększenie zadłużenia firm i obywateli. Skutkiem kryzysu była też utrata pracy przez miliony ludzi, spadek produkcji przemysłowej oraz rolniczej.

²⁰ *A. Zientara*, *Przestępstwo nadużycia zaufania*, s. 39–40.

²¹ *Za E.J. Lampe*, *Ogólne problemy*, s. 114.

przestępstwa dotyczące kredytów publicznych, przestępstwa dotyczące zaopatrzenia w surowce i inne środki obrotu oraz przestępstwa przeciwko sile roboczej²².

Klaus Tiedemann, badając zagadnienie, doszedł do wniosku, iż „przestępczość gospodarcza składa się z zakazanych przez prawo zachowań zabronionych, które uderzają w ponadindywidualne interesy gospodarcze, przy czym istota czynów dokonywanych przez sprawców sprowadza się do wykorzystywania zaufania niezbędnego do prowadzenia działalności w obrocie gospodarczym”²³.

Kolejny z przedstawicieli nurtu kontynentalnego, *E. Zimmerli* przyjął, że przestępstwami gospodarczymi są „czyny karalne naruszające interesy prawne, chronione przepisami o obrocie gospodarczym i zarządzaniu publicznymi dobrami majątkowymi”²⁴.

Krytyka definicji wprowadzonych w obszar badawczy przez przedstawicieli szkoły niemieckiej, odbywająca się na gruncie nauki polskiej z zakresu kryminologii oraz karnego prawa materialnego, przyniosła szereg prób dookreślenia definicji przestępczości gospodarczej.

Ze względu na złożoność procesów, jakim podlegała polska gospodarka funkcjonująca początkowo w systemie nakazowo-rozdzielczym (centralnie sterowanym), a po 1989 r. w systemie gospodarki rynkowej, podejmowane próby definiowania patologicznych zachowań w obszarze gospodarki uwzględniały w poszczególnych okresach aspekty socjologiczne, polityczne, kryminologiczne i dogmatycznoprawne tej problematyki.

Pojawiające się zachowania o charakterze przestępnym w systemie gospodarki nakazowo-rozdzielczej zaowocowały próbami zdefiniowania tego zjawiska przez *Cz. Gofronia*²⁵, *T. Cypriana*²⁶, *L. Lernella*²⁷, *I. Majchrzak*²⁸, *A. Bachracha*²⁹, *W. Pawełkę*³⁰, *J. Bafię*³¹. W opracowaniach tych autorzy, definiując zakres pojęciowy przestępstwa gospodarczego, przywołują terminy: „własność społeczna”, „ustrój społeczny”, „ogólnospołeczny interes ekonomiczny”, „gospodarka socjalistyczna”, traktując je jako determinanty deliktów przestępnych, które naruszają działalność gospodarczą lub porządek gospodarczy. Uwzględniając fakt, że definicje te opisywały problem, stosując dialektykę gospodarki socjalistycznej oraz doktryny prawnej z tego okresu, w chwili obecnej w znacznym zakresie pojęciowym mają one jedynie charakter poznawczo-historyczny i nie będą szczegółowo omawiane.

²² *A. Zientara*, *Przestępstwo nadużycia zaufania*, s. 47.

²³ *S. Żółtek*, *Prawo karne gospodarcze*, s. 54.

²⁴ *O. Górniok*, *Koncepcja przestępstw gospodarczych*, s. 63.

²⁵ *Cz. Gofroń*, *O pojęciu i systematyce przestępstw*.

²⁶ *T. Cyprian*, *W przededniu kodyfikacji*.

²⁷ *L. Lernell*, *Uwagi o pojęciu przestępczości*.

²⁸ *I. Majchrzak*, *Pracownicze przestępstwo*.

²⁹ *A. Bachrach*, *Przestępczość gospodarcza*.

³⁰ *W. Pawełko*, *Zapobieganie przestępstwom*.

³¹ *J. Bafia*, *Przestępstwo gospodarcze*.

Po zmianie warunków ekonomiczno-prawnych definiujących gospodarkę wolnorynkową konieczne było zajęcie stanowiska przez przedstawicieli nauk prawnych w kwestii pojmowania przestępstwa gospodarczego oraz prawa karnego gospodarczego w nowych realiach gospodarczych Polski. Spośród licznych prac powstałych po 1989 r. dotyczących przestępstw gospodarczych (przestępczości gospodarczej), w których podjęto wysiłek sformułowania definicji tego zjawiska, zaprezentowane zostaną jedynie wybrane próby, które w literaturze przedmiotu budzą najmniej kontrowersji. Należy jednakże zauważyć, że każda zaproponowana definicja jest szeroko komentowana przez przedstawicieli nauki zgłębiających powyższą problematykę.

Definicja przestępstwa gospodarczego zaproponowana przez *R. Zawłockiego* ma charakter jurydyczny, gdyż odwołuje się do przedmiotu ochrony wymienionego w art. 296–309 Rozdziału XXXVI KK zatytułowanego „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu”. *R. Zawłocki* za przestępstwo gospodarcze uznaje „czyn zabroniony o określonych cechach ustawowych, określony w przepisie karnym, którego głównym rodzajowym przedmiotem ochrony są określone podstawy prawidłowego obrotu gospodarczego”³². Opierając definicję na rozwiązaniach prawnych wynikających wprost z ustawy z 12.10.1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego³³, *R. Zawłocki* zastrzega, że do tak pojmowanego przestępstwa gospodarczego nie będą mogły być zaliczone czyny penalne, w których obrót gospodarczy stanowi jedynie uboczny lub indywidualny przedmiot ochrony³⁴. W swoich rozważaniach przywołuje termin „przestępstwa o charakterze gospodarczym”, precyzując, że nie są to delikty w sensie dosłownym wymienione w rozdziale XXXVI KK, ale czyny indywidualne mogące wypełniać znamiona innego przepisu karnego, które zostały popełnione w związku z zachowaniami kryminogennymi w obrocie gospodarczym³⁵.

Szczególną aktywność w badaniu zjawiska społecznego, jakim bezspornie jest przestępczość gospodarcza, wykazała *O. Górniok*, która eksploatując zagadnienie badawcze, dookreślała (uzupełniała) wcześniejsze propozycje swoich definicji. Pierwotnie pod pojęciem przestępstwa gospodarczego dostrzegała: „czyny karalne godzące lub zagrażające ponadindywidualnym dobrom w sferze życia gospodarczego, polegające na naruszeniu zaufania związanego z pozycją sprawcy lub instytucją życia gospodarczego, grożące utratą zaufania społecznego do systemu gospodarczego lub jego podstawowych instytucji”³⁶. Dostrzegając potrzebę poszerzenia definiowanego pojęcia, wprowadziła kolejny element, tj. regułę gospodarowania. Zaproponowała następujące ujęcie dotyczące przestępstwa gospodarczego, uznając je za „(...) czyn zagrażający systemowi gospodarczemu i jego regułom, jako całości albo jego poszczególnym instytucjom czy elementom oraz wyłącznie lub głównie ponadindywidualnym interesom gospodarczym społeczeństwa jako całości lub jego grup”³⁷. Uzupełnieniem

³² *R. Zawłocki*, Podstawy odpowiedzialności karnej, s. 55.

³³ Dz.U. Nr 126, poz. 615 – ustawa nieobowiązująca.

³⁴ *R. Zawłocki*, Podstawy odpowiedzialności karnej, s. 55.

³⁵ *Ibidem*, s. 57.

³⁶ *O. Górniok*, Koncepcja przestępstw gospodarczych, s. 64.

³⁷ *O. Górniok*, Ochrona obrotu gospodarczego, s. 84.

wymienionych wyżej definicji była kolejna próba uwzględniająca przemiany, jakie zaszły w systemie gospodarowania. W tym ujęciu za przestępstwo gospodarcze uznana „ogół bezprawnych zachowań naruszających lub zagrażających naruszeniem przyjętych w systemie gospodarczym zasad podziału majątku i dochodu społecznego oraz zabezpieczenie egzystencjonalnych warunków bytu jednostki przed ekscesami przedsiębiorstw”³⁸. Definicja przestępstwa gospodarczego opracowana przez *K. Stefanowicza* wyodrębniała trzy kategorie czynów penalnych immanentnie związanych z aktywnością ekonomiczną podmiotów gospodarczych³⁹. Do pierwszej kategorii zaliczył działania jednoznacznie kryminalne, ale podejmowane w związku z nielegalną, pozorowaną działalnością. Drugą kategorią według autora były przestępstwa popełniane przez podmioty gospodarcze funkcjonujące legalnie i podejmujące przedsięwzięcia gospodarcze zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Jednakże w trakcie swojej aktywności podmioty z tej kategorii popełniają przestępstwa gospodarcze niejako przy okazji, wykorzystując nadarżające się możliwości zwiększenia, zwielokrotnienia zysku finansowego. Do trzeciej kategorii przestępstw gospodarczych zaliczył „czyny polegające na wadliwym lub nieudolnym gospodarowaniu”⁴⁰.

Koncepcja przestępczości gospodarczej zaproponowana przez *D. Czajkę* nawiązuje do ostatniej kategorii przestępstw definiowanych przez *K. Stefanowicza*. *D. Czajka* zaproponował termin „przestępstwo menedżerskie”. Przedstawiona koncepcja ma charakter podmiotowo-przedmiotowy. Stawiając na pierwszym planie konkretną grupę osób, która zarządzając zasobami materialnymi i niematerialnymi przedsiębiorstw, wykorzystuje uprzywilejowane stanowisko do naruszania norm kodeksowych i pozakodeksowych regulujących obrót gospodarczy, nawiązuje tym samym do ujęcia podmiotowego. Odwołując się do rodzajowego przedmiotu ochrony w czynach penalnych umiejscowionych w kategorii przestępstw gospodarczych, przesuwa ciężar definicji w kierunku przedmiotowym, uwypuklając elementy dobra chronionego wskazane w stosownych przepisach prawa⁴¹.

S. Żółtek, odnosząc się do definicji prawa karnego gospodarczego, w interesujący sposób doprowadził do korelacji tego zagadnienia z przestępczością gospodarczą, sytuując wywód w zakresie przedmiotowym, gdyż jako przedmiot ochrony wskazuje obrót gospodarczy. Stwierdził, „(...) normy budowane z przepisów ustawowych, w których ustawodawca skryminalizował patologiczne zachowania naruszające lub zagrażające obrotowi gospodarczemu a zarazem z niego wynikające. Podkreślić trzeba, że prawo to

³⁸ *O. Górnioł*, Pojęcie przestępczości gospodarczej, s. 176.

³⁹ Podmiot gospodarczy to każdy, niezależnie od jego formy organizacyjnej (osoby fizyczne wykonujące działalność gospodarczą, przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie, spółki osobowe, kapitałowe), aktywny uczestnik procesów gospodarczych, którego decyzje i działania wywołują skutki ekonomiczne. Celem ich istnienia jest prowadzenie działalności gospodarczej ukierunkowanej na osiągnięcie zysku. W związku z akcesją do Unii Europejskiej i koniecznością przetłumaczenia polskich ustaw na języki państw UE termin „podmiot gospodarczy” można było przetłumaczyć jedynie metodą opisową. Problem ten rozwiązała nieobowiązująca już ustawa z 19.11.1999 r. – Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 101, poz. 1178 ze zm.), w której termin „podmiot gospodarczy” zastąpiono pojęciem „przedsiębiorca”.

⁴⁰ *K. Stefanowicz*, Odpowiedzialność karna, s. 10.

⁴¹ *D. Czajka*, Przestępstwa menedżerskie, s. 47.